

**„Uznanie” i „Małżeństwo”
w kilku państwach członkowskich
Międzynarodowej Komisji Stanu Cywilnego (MKSC)**

Wystąpienie Chantal NAST,
Dyrektora do spraw Administracyjnych
Międzynarodowej Komisji Stanu Cywilnego

Temat Konferencji: „Prawo rodzinne w Europie. Perspektywy zmian” jest nie tylko bardzo szeroki, ale również podlega ciągłej ewolucji w państwach Międzynarodowej Komisji Stanu Cywilnego. Prawo osobowe i prawo rodzinne są ponadto mocno związane z historią, kulturą i tradycją różnych państw. Wyjaśnia to trudności znalezienia wspólnych rozwiązań w zakresie harmonizacji. Międzynarodowa Komisja Stanu Cywilnego wielokrotnie podejmowała próby, aby to uczynić, ale konwencje o charakterze unifikacyjnym lub harmonizujące rozwiązania prawne, które Komisja opracowała, nigdy nie odniosły większego sukcesu. Choć poszczególne państwa wyrażają wolę harmonizacji, nie chcą jednak zrezygnować z własnych reguł.

W licznych dziedzinach postanowienia są zatem, jak się o tym przekonamy, dość rozbieżne. Zwrócono się do mnie z prośbą o przedstawienie ustawodawstwa kilku państw-członków MKSC w dwóch różnych dziedzinach prawa rodzinnego, a mianowicie: po pierwsze – postanowienia regulujące uznanie dziecka w Hiszpanii, w Grecji, w Wielkiej Brytanii i w Turcji (I), i po drugie – postanowienia regulujące małżeństwo w tych państwach i w Portugalii (II). Większość informacji została zaczerpnięta z dzieła opracowanego i stale uaktualnianego przez MKSC: *Guide pratique international de l'état civil*.

I – UZNANIE DZIECKA

We wszystkich państwach członkowskich MKSC ojcostwo dziecka pozamałżeńskiego może zostać ustalone aktem woli mężczyzny chcącego uznać dziecko. To oświadczenie woli wyraża się najczęściej wyraźnym aktem uznania ojcostwa; uznanie może również wynikać ze wskazania mężczyzny jako ojca w akcie urodzenia dziecka, wpisu dokonanego przez niego w akcie małżeństwa albo uznania dokonanego przez mężczyznę w akcie urodzenia albo być zawarte w orzeczeniu sądowym (A). W licznych państwach pod pojęciem „uznanie” rozumie się tylko uznanie dziecka przez ojca. Często uchodzi uwagi fakt, że w niektórych państwach istnieje również uznanie macierzyństwa jako sposób ustalenia macierzyństwa. Ta szczegółowa kwestia wymaga omówienia, chociaż dotyczy tylko Hiszpanii (B).

A – Uznanie ojcostwa w Hiszpanii, w Grecji, w Wielkiej Brytanii i w Turcji

W czterech spośród prezentowanych państw – Hiszpanii, Grecji, Wielkiej Brytanii i Turcji – pochodzenie od ojca może być ustalone poprzez uznanie. Najpierw stwierdzimy, które dzieci mogą zostać uznane (1), następnie omówimy różne formy i przesłanki uznania oraz rejestrację uznania (2), dalej skutki (3) i możliwości odwołania oraz unieważnienia uznania ojcostwa (4).

1. Dziecko, którego pochodzenie można ustalić uznaniem

W Hiszpanii, w Grecji, w Wielkiej Brytanii i w Turcji wszystkie dzieci mogą być uznane od chwili ich poczęcia. Dopuszczalne jest nawet uznanie dziecka po jego śmierci. Istnieją niekiedy ograniczenia, które są zależne od rodzaju pochodzenia (cudzołożne, kazirodcze, przysposobione), a także może być wymagana zgoda osób trzecich. W tych państwach, dziecko, którego pochodzenie od ojca jest już ustalone nie może zostać wbrew temu pochodzeniu uznane. Uznanie w tej ostatniej sytuacji nie może zostać przyjęte przez urzędnika stanu cywilnego albo nie będzie o tym wzmianki w akcie urodzenia aż do chwili unieważnienia pochodzenia od ojca ustalonego wcześniej. Tylko w Anglii i w Walii urzędnik stanu cywilnego od razu przyjmuje oświadczenie, gdy taki dowód ojcostwa jest dostarczony przez matkę i mężczyznę innego niż ten, od którego ustalone jest pochodzenie dziecka; w tej sytuacji urzędnik angielski dokonuje zmiany oznaczenia ojca w akcie urodzenia z zastrzeżeniem zgody mężczyzny, którego ojcostwo zostało uprzednio ustalone.

W Hiszpanii dziecko pozamałżeńskie może zostać uznane niezależnie od wieku. Doktryna dopuszcza uznanie dziecka przed jego urodzeniem, chociaż nie jest to przewidziane prawem. Uznanie może być dokonane od poczęcia dziecka, ale wpis uznania nastąpi dopiero w chwili jego urodzenia. Uznanie może

nastąpić po śmierci dziecka, ale wywiera skutki, jeżeli zstępni wyrażą na to zgodę. Nie ma ograniczeń w zakresie uznania dziecka cudzołożnego. Taka sama jest sytuacja co do uznania dziecka kazirodczego w Katalonii, ale już nie w pozostałych regionach autonomicznych Hiszpanii. Tam ustalone już pochodzenie dziecka kazirodczego od jednego z rodziców stoi na przeszkodzie uznaniu przez drugiego rodzica. Uznanie jest jednak możliwe za zezwoleniem sądu, jeżeli jest korzystne dla dziecka. Dziecko jako pełnoletnie może jednak doprowadzić do unieważnienia uznania, jeżeli nie wyraziło uprzedniej zgody na to uznanie. Wreszcie – dziecko przysposobione może zostać uznane przez rodziców biologicznych. To uznanie nie ma jednak wpływu na przysposobienie.

W Grecji dziecko pozamałżeńskie może zostać uznane od chwili poczęcia. Uznać można dziecko także po śmierci. W tej ostatniej sytuacji uznanie wywołuje wszystkie skutki względem zstępnych dziecka i nie jest wymagana ich zgoda. Brak ograniczeń co do uznania z uwagi na rodzaj pochodzenia: uznać można dzieci cudzołożne, kazirodczne i przysposobione. Ustalenie pochodzenia dziecka przysposobionego od rodziców biologicznych nie ma wpływu na przysposobienie.

W Wielkiej Brytanii, każde dziecko pozamałżeńskie, z wyjątkiem dzieci przysposobionych, nawet cudzołożne i kazirodczne, może zostać uznane niezależnie od wieku, także po śmierci.

W Turcji – od chwili poczęcia dziecko pozamałżeńskie może zostać uznane, także po śmierci, przez ojca, chociaż jest cudzołożne *a patre*. Nie ma ograniczeń co do uznania dzieci przysposobionych, które mogą być uznane przez rodziców biologicznych. Natomiast nie mogą zostać uznane dzieci cudzołożne *a matre* i dzieci kazirodczne.

2. Formy, przesłanki i rejestracja uznania dziecka

W czterech omawianych państwach istnieją różne formy uznania dziecka, o różniącej się treści oświadczeń. Z wyjątkiem Wielkiej Brytanii, która zajmuje liberalną pozycję, prawo ustanawia wymogi wieku i wymogi w zakresie zdolności do dokonania uznania.

W Hiszpanii uznanie jest w zasadzie dokonywane oświadczeniem przed urzędnikiem stanu cywilnego, w akcie notarialnym albo w testamencie. Uznanie może również nastąpić w akcie małżeństwa zawieranego jako małżeństwo cywilne. Ustawa nie określa treści oświadczenia o uznaniu, ale wystarczająco precyzyjnie oznaczone powinny być: tożsamość ojca i dziecka. W razie uznania dziecka poczętego zawsze wymagane jest podanie tożsamości matki. Uznający musi być pełnoletni a małoletni uwłasnowolniony. W przeciwnym razie musi uzyskać zezwolenie sądu, które zostanie udzielone po wysłuchaniu. Co więcej, we wszystkich regionach autonomicznych, z wyjątkiem Nawarry, uznanie ojcostwa dziecka małoletniego i niezdolnego wymaga zgody matki, albo innego przedstawiciela ustawowego albo zezwolenia sądowego. Brak tego wymogu, jeżeli uznanie następuje w testamencie albo w akcie notarialnym w okresie oznaczonym do dokonania zgłoszenia urodzenia dziecka. W tej ostatniej sytuacji matka dziecka może jednak żądać zawieszenia dokonania wpisu uznania ojcostwa na okres roku od chwili urodzenia dziecka, a jeżeli ojciec potwierdza żądanie wpisu, to uznanie wymaga zatwierdzenia przez sąd. W Katalonii zezwolenie sądu jest zawsze wymagane, jeżeli uznanie następuje poza okresem do zgłoszenia urodzenia dziecka. Wreszcie – we wszystkich regionach autonomicznych uznanie ojcostwa dziecka pełnoletniego wywołuje skutki tylko za wyraźną albo milczącą zgodą dziecka.

Uznanie jest wpisywane jako wzmianka marginesowa w akcie urodzenia dziecka i jako wzmianka we wszystkich wpisanych do rejestru aktach dotyczących dziecka. Dowodem ustalenia ojcostwa jest odpis aktu urodzenia zawierający wpis uznania.

W Grecji uznanie ojcostwa może nastąpić poprzez oświadczenie przed notariuszem, w testamencie albo może wynikać z orzeczenia sądowego. Uznający musi być pełnoletni i mieć zdolność do dokonania czynności. Co do niezdolnego albo zmarłego – uznanie może nastąpić przez jego ojca lub matkę. Oprócz charakterystycznych dla aktu notarialnego i testamentu wymogów szczególnych, uznanie ojcostwa musi zawierać oświadczenie uznającego, że jest ojcem i określać tożsamość dziecka, i wymaga, jeżeli matka pozostaje przy życiu, zgody matki w formie notarialnej, chyba że matka nie ma zdolności do czynności.

W sytuacji prokreacji wspomagananej – skuteczne są oświadczenia o zgodzie w formie notarialnej, wyrażone przed zabiegiem przez obie osoby: zgoda mężczyzny oznacza uznanie, nawet jeżeli prokreacja wspomaganą

następuje za zezwoleniem sądu po śmierci partnera matki, a zgoda matki oznacza zgodę na uznanie ojcostwa.

O uznaniu jest sporządzana wzmianka na marginesie aktu urodzenia dziecka. Dokumentami, które są dowodem pochodzenia ustalonego uznaniem, są: akt notarialny albo testament albo rozstrzygnięcie sądowe w razie sądowego ustalenia pochodzenia.

W Wielkiej Brytanii brak odrębnego aktu służącego uznaniu: ojcostwo wynika w zasadzie ze wskazania mężczyzny w akcie urodzenia jako ojca, albo podczas zgłoszenia urodzenia i sporządzenia aktu pierwotnego, albo później w obecności matki albo za pisemną zgodą matki. Uznanie może także wynikać z orzeczenia sądu i w tej sytuacji oznaczenie ojca następuje w akcie urodzenia, bez zgody matki, której zgoda jest konieczna we wszystkich pozostałych sytuacjach.

Prawo nie stawia wymogu co do zdolności: każdy mężczyzna, małoletni i pełnoletni, uważający się za ojca dziecka pozamałżeńskiego może dokonać uznania; w Szkocji wymaga się jednak, aby małoletni poniżej 16 lat miał odpowiednie rozeznanie.

Szczególne jest sytuacja dziecka poczętego wspomaganą prokreacją. Mężczyzna i kobieta „nabywcy” gamet albo embrionu muszą przed zabiegiem uzyskać zezwolenie właściwej władzy. Jeżeli dziecko rodzi ta kobieta, to ojcostwo w stosunku do tego mężczyzny jest ustalone i on w akcie urodzenia zostanie oznaczony jako ojciec. Jeżeli dziecko rodzi matka zastępcza, sporządzany jest akt urodzenia ze wskazówkami dotyczącymi kobiety, która urodziła dziecko. Ten ostatni akt jest następnie unieważniany i sporządza się nowy akt, który podlega rejestracji w specjalnym rejestrze rozstrzygnięć, który dotyczy ustalenia pochodzenia („*parental order register*”) ze wskazaniem „beneficjentów” jako ojca i matki.

Dowód ustalenia pochodzenia pozamałżeńskiego następuje poprzez odpis zupełny albo skrócony aktu urodzenia z oznaczeniem nazwiska ojca, wystawiany przez władzę, która ma ten akt, albo odpis orzeczenia sądu, wydawany przez sekretarza sądowego.

W Turcji uznanie może nastąpić pisemnym oświadczeniem albo przed sądem albo przed urzędnikiem stanu cywilnego, albo aktem autentycznym albo testamentem w formie aktu notarialnego.

Uznający ojcostwo musi w zasadzie być pełnoletni i mieć zdolność do czynności prawnych. Jeżeli jest on małoletni albo ubezwłasnowolniony, to wymagana jest zgoda jego rodziców albo jego opiekuna. Natomiast nie jest wymagana ani zgoda matki, ani zgoda dziecka, ale urzędnik stanu cywilnego, który dokonuje wpisu ojcostwa, ma obowiązek poinformowania tych osób.

Akt musi podawać tożsamość rodziców, dziecka i dwóch świadków, i zawierać wyraźne oświadczenie o uznaniu. Musi oznaczać również miejsce i numer rejestru rodziny zainteresowanych, tak aby można było ustalić ich dalsze dane.

Wreszcie – w Turcji uaktualnianie danych nie następuje poprzez wzmianki marginesowe aktu urodzenia, małżeństwa i zgonu, ale tylko w rejestrach rodziny. Uznanie dziecka urodzonego jako pozamałżeńskie nie jest objęte wzmianką w akcie urodzenia dziecka uznanego, ale stanowi wzmiankę w rejestrze rodziny, do którego dziecko urodzone poza małżeństwem zostało wpisane po urodzeniu się. Chodzi tu o rejestr rodziny jego matki. Ponadto następuje powiązanie z rejestrem rodziny uznającego. Pozamałżeńskie pochodzenie jest dowodzone aktem uznania sporządzonym i wystawionym przez władzę, która przyjęła oświadczenie o uznaniu, albo odpisem z rejestru rodziny, który zawiera wzmiankę o uznaniu, wystawionym przez urzędnika stanu cywilnego.

3. Skutki uznania

W Hiszpanii, w Grecji, w Wielkiej Brytanii i w Turcji uznanie ojcostwa prowadzi do ustalenia pochodzenia względem uznającego. Uznanie sprawia, że dziecko uznane wchodzi do rodziny uznającego. W niektórych sytuacjach uznanie wywiera także inne skutki: co do nazwiska albo obywatelstwa dziecka.

W Hiszpanii dziecko nabywa nazwisko uznającego w granicach jednego nazwiska od rodzica, jeżeli pochodzenie jest ustalone od obojga rodziców. Jeżeli uznający jest obywatelem hiszpańskim w chwili urodzenia, to małoletnie dziecko uznane nabywa z mocy prawa obywatelstwo hiszpańskie. Dziecko, które jest obywatelem Hiszpanii *iure sanguinis*, zachowuje to obywatelstwo, chociaż w następstwie uznania podlega władzy rodzicielskiej ojca o obcym obywatelstwie. Co do dziecka pełnoletniego w chwili uznania –

ustalenie pochodzenia w stosunku do obywatela Hiszpanii nie powoduje automatycznie nabycia obywatelstwa hiszpańskiego. Istnieje jednak możliwość wyboru obywatelstwa hiszpańskiego w ciągu dwóch lat od momentu dokonania uznania.

W Grecji w ciągu roku po uznaniu dziecka albo sądowym ustaleniu pochodzenia, dziecko pełnoletnie, a jeżeli jest małoletnie, to – albo jego oboje rodzice, albo jedno z rodziców, albo jego opiekun mogą przed urzędnikiem stanu cywilnego złożyć oświadczenie o nazwisku dziecka: zastąpieniu nazwiska matki pierwotnie nabytego nazwiskiem rodziny ojca albo dołączenia jego nazwiska do nazwiska matki. Wspólnym oświadczeniem rodzice mogą podjąć decyzję o tym, że dziecko ma nosić nazwisko jednego albo drugiego rodzica albo nazwisko złożone z obu ich nazwisk w granicach dwóch nazwisk. Poza tym – uznanie ojcostwa prowadzi do przyznania dziecku greckiego obywatelstwa uznającego, jeżeli uznanie dotyczy małoletniego.

W Wielkiej Brytanii samo uznanie nie wywiera skutków w zakresie nazwiska dziecka. Jest możliwe w chwili sporządzenia nowego aktu urodzenia zgłosić żądanie zmiany nazwiska. Uznanie ojcostwa nie wywiera także skutku automatycznego co do obywatelstwa. Jednak małoletni uznany przez obywatela angielskiego może nabyć jego obywatelstwo poprzez rejestrację („*acquisition by registration*”).

W Turcji uznanie ojcostwa nie wywiera skutku co do nazwiska uznanego dziecka. Dziecko, którego matka nie jest żoną jego ojca, nosi nazwisko matki. Jeżeli matka ma nazwisko dwuczłonowe (z uwagi na wcześniej zawarte małżeństwo), dziecko nosi (*– jako nazwisko –*) pierwsze z nazwisk. Z kolei pozamałżeńskie dziecko obcej obywatelki nabywa obywatelstwo tureckie, jeżeli ustalenie pochodzenia od ojca o tureckim obywatelstwie następuje w drodze legitymacji dziecka, sądowego ustalenia ojcostwa albo poprzez uznanie ojcostwa.

4. Odwołanie i unieważnienie uznania dziecka

W czterech spośród państw, których dotyczy prezentacja, jest możliwe żądanie unieważnienia uznania; natomiast odwołanie jest możliwe tylko w Irlandii Północnej, w Anglii i w Walii.

W Hiszpanii uznanie nie może zostać odwołane jednostronnie przez uznającego, chociaż jest zawarte w odwołanym testamencie. Unieważnienie uznania może nastąpić orzeczeniem z powodu wady oświadczenia woli – to jest z następujących przyczyn: błędu, przymusu albo groźby.

Powództwo może wytoczyć wyłącznie uznający w okresie roku od dnia uznania albo ustania okoliczności prowadzącej do wady. W razie śmierci uznającego w tym okresie, powództwo to może wytoczyć lub kontynuować każdy ze spadkobierców zmarłego. W Katalonii obowiązują przepisy szczególne regulujące unieważnienie uznania: termin do wytoczenia powództwa wynosi dwa lata (a nie rok), i ulega zawieszeniu przez okres małoletniości dziecka; unieważnienie uznania może nastąpić wyłącznie wtedy, gdy dowiedzione zostanie, że uznający nie jest ojcem dziecka.

W Grecji również nie jest dopuszczalne odwołanie uznania. Unieważnienia może żądać –w postępowaniu zwykłym uznający albo jego spadkobiercy z powodu wady oświadczenia woli (błąd, podstęp, przymus) w terminie dwóch lat od dnia uznania albo od wykrycia błędu, ale nie później niż w terminie dwudziestu lat od dokonania uznania.

Uznanie może zostać również unieważnione sądownie, to jest powództwem o zaprzeczenie ojcostwa, wytoczonym przez dziecko albo jego zstępnych, jeżeli uznania nie dokonał rzeczywisty ojciec dziecka. W niektórych sytuacjach powództwo mogą również wytoczyć dziadkowie ze strony ojca i matki dziecka. Powództwo o zaprzeczenie nie może zostać wniesione po upływie trzech miesięcy od dowiedzenia się przez żądającego o uznaniu. W każdej sytuacji ponadto po upływie dwóch lat od uznania albo od osiągnięcia przez dziecko pełnoletności, jeżeli to dziecko żąda unieważnienia uznania dokonanego w okresie jego małoletniości. Ponadto interpretacja *per analogiam* art. 1449 kodeksu cywilnego dokonana przez Sąd Kasacyjny w roku 2001 daje rzeczywistemu ojcu dziecka podstawę do zaprzeczenia ojcostwa w sytuacji złożenia oświadczenia o uznaniu przez osobę trzecią.

We wszystkich sytuacjach prokreacji wspomaganey nie jest możliwe zaprzeczenie ustalonego pochodzenia, jeżeli korzystający z techniki takiej prokreacji wyrazili wymaganą zgodę.

W Wielkiej Brytanii unieważnienie uznania orzeczeniem sądowym jest możliwe powództwem wytoczonym przez zainteresowanych. Jednostronne odwołanie uznania przez uznającego nie jest dopuszczalne w Szkocji. Na pozostałym obszarze Wielkiej Brytanii uznanie ojcostwa może zostać odwołane: w Irlandii Północnej uznanie ojcostwa jest odwoławalne poprzez oświadczenie złożone przez zainteresowanych (istotne jest dochowanie wymaganej formy); w Anglii i w Walii uznanie ojcostwa może zostać odwołane przez uznającego w każdym czasie, jeżeli przedstawi on urzędnikowi stanu cywilnego dowód, iż nie jest ojcem dziecka, i na odwołanie uznania zgodę wyrazi matka.

W Turcji uznanie nie może zostać odwołane jednostronnie przez uznającego, ale może on żądać unieważnienia uznania z powodu błędu, podstępu, albo przymusu powództwem kierowanym przeciwko matce i dziecku. Powództwo można wytoczyć w terminie roku od wykrycia błędu, podstępu albo ustania przymusu. W każdym razie do pięciu lat od chwili dokonania uznania.

Uznanie może zostać zaprzeczone albo unieważnione na żądanie matki, dziecka i jego zstępnych po jego śmierci, a ponadto – przez prokuratora generalnego, Skarb Państwa albo każdą inną osobę, której uznanie dotyczy, w sądzie. Powództwo jest kierowane przeciwko uznającemu, a jeżeli uznający zmarł – przeciwko jego spadkobiercom. Powództwo, o którym jest mowa, powinno zostać w zasadzie wytoczone w terminie roku od dnia, w którym żądający dowiedział się o uznaniu i o fakcie, że uznający prawdopodobnie nie jest rzeczywistym ojcem, i w każdym razie w okresie pięciu lat od dokonania uznania. Powództwo może zostać ponadto wytoczone przez dziecko w terminie roku od osiągnięcia pełnoletności. Żądający musi udowodnić, że uznający nie jest ojcem dziecka. Jednak matka i dziecko muszą dostarczyć ten dowód tylko wtedy, gdy uznający uprawdopodobni fakt, że mieszkał z matką dziecka w okresie poczęcia dziecka.

We wszystkich sytuacjach po upływie terminów wcześniej przytoczonych powództwo jest możliwe w okresie miesiąca, jeżeli istnieje słuszny powód usprawiedliwiający to opóźnienie, i że przyczyna tego opóźnienia odpadła.

B – Uznanie macierzyństwa w państwach Międzynarodowej Komisji Stanu Cywilnego: Belgia, Chorwacja, Hiszpania, Francja, Włochy, Luksemburg i Szwajcaria

Poza uznaniem ojcostwa, niemal połowa państw-członków Międzynarodowej Komisji Stanu Cywilnego przewiduje również uznanie macierzyństwa. Większość państw realizuje regułę *Mater semper certa est*, której znaczenie ulega osłabieniu z uwagi na ewolucję technik medycznych i ustawodawstwa, w szczególności greckiego. Pochodzenie dziecka od matki wynika nie tylko z faktu, że dziecko zostało urodzone przez oznaczoną kobietę, ale również ze wskazania tej kobiety jako matki w akcie urodzenia dziecka. W niektórych państwach to wskazanie nie jest obowiązkowe, a w niektórych nie jest ono wystarczające. Należy zauważyć, że liczne państwa dokonały zmiany ich ustawodawstwa w tym zakresie, niekiedy w następstwie orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, inne w następstwie ewolucji orzecznictwa.

W roku 1962 Międzynarodowa Komisja Stanu Cywilnego opracowała konwencję dotyczącą ustalenia macierzyństwa dzieci pozamałżeńskich. Konwencja ta przewiduje w art.1, że macierzyństwo dziecka pozamałżeńskiego jest ustalane przez wskazanie matki w akcie urodzenia. Artykuł 2 tej Konwencji stanowi, że w braku wskazania matki w akcie urodzenia przysługuje jej uprawnienie do złożenia oświadczenia o uznaniu. Artykuł 3 stanowi dalej, że chociaż matka jest wskazana w akcie urodzenia, to może złożyć oświadczenie o uznaniu przed władzą państwa-strony, jeżeli wykaże, że ta czynność jest konieczna do zaspokojenia wymogów prawa obcego państwa nie będącego stroną Konwencji. Konwencja obowiązuje teraz w Niemczech, w Hiszpanii, w Grecji, w Luksemburgu, w Holandii, w Szwajcarii i w Turcji.

Spośród państw-członków Międzynarodowej Komisji Stanu Cywilnego siedem państw zna instytucję uznania macierzyństwa: Belgia, Chorwacja, Hiszpania, Francja, Włochy, Luksemburg i Szwajcaria. Cztery z tych państw zawężają możliwość uznania macierzyństwa (1); natomiast w trzech pozostałych państwach uznanie macierzyństwa jest samodzielnym sposobem ustalenia pochodzenia dziecka od matki (2).

1. Uznanie macierzyństwa dopuszczone w ograniczonym zakresie

W Belgii, w Chorwacji, w Hiszpanii i w Szwajcarii wskazanie nazwiska matki w akcie urodzenia dziecka jest obowiązkowe. To wskazanie wystarcza do ustalenia macierzyństwa. W tych państwach uznanie macierzyństwa jest dopuszczalne tylko w tych sytuacjach, gdy akt urodzenia dziecka nie został sporządzony

albo jeżeli nazwisko matki nie zostało wpisane w akcie urodzenia, a z uwagi na niedopuszczalność anonimowego urodzenia ta ostatnia sytuacja ogranicza się do dzieci porzuconych.

W Belgii dziecko ma jako matkę tę osobę, która jest wskazana w akcie urodzenia jako matka, a przewidziane prawem możliwości ujawnienia uznanego macierzyństwa są dość szerokie: w zasadzie każda kobieta, pełnoletnia i małoletnia, uważająca się za matkę dziecka może je uznać. Matka musi mieć jednak dostateczne rozeznanie, co wyłącza dokonanie uznania przez kobiety ubezwłasnowolnione i małoletnie, które nie osiągnęły wieku umożliwiającego prawidłowe rozumienie. Ponadto uznanie nie jest dopuszczalne, jeżeli prowadzi do ujawnienia między matką i ojcem przeszkody do zawarcia małżeństwa, która nie podlega usunięciu. Jeżeli matka jest mężatką i dziecko, które uznaje jest urodzone podczas małżeństwa, to art. 313 belgijskiego kodeksu cywilnego stanowi, że o uznaniu należy zawiadomić męża albo żonę¹.

W Chorwacji matka musi w zasadzie mieć ukończone 16 lat i pojmować znaczenie uznania. Matka o ograniczonej zdolności do czynności prawnych może dokonać uznania, chyba że w orzeczeniu o niezdolności pozbawiona została tego uprawnienia. W każdej sytuacji uznanie zostanie wpisane do rejestru urodzeń tylko wtedy, gdy zgoda na uznanie została wyrażona przez Centrum pomocy społecznej i przez dziecko, o którego uznanie chodzi, jeżeli ukończyło 14 lat i ma rozeznanie potrzebne do pojmowania znaczenia uznania.

W Hiszpanii – art.47 Prawa o rejestrze cywilnym pozwalał kobiecie zachować anonimowość urodzenia dziecka. Artykuł 47 został uznany za sprzeczny z Konstytucją przez Sąd Najwyższy w orzeczeniu z dnia 21 września 1999 r. W oparciu o to stanowisko Generalna Dyrekcja Rejestrów podjęła rezolucje. Chodzi przede wszystkim o rezolucje z dnia 12 lipca 2000r., z dnia 24 października 2000 r. i z dnia 17 marca 2001 r., które wprowadzają zmiany w Rozporządzeniu o stosowaniu ustawy o stanie cywilnym, w szczególności art. 167. Wynika z tych regulacji obowiązek wpisania (wskazania) nazwiska matki w akcie urodzenia. Jest to wystarczające do ustalenia macierzyństwa. Obecnie w Hiszpanii istnieje zatem uznanie macierzyństwa wyłącznie w braku aktu urodzenia albo w braku oznaczenia matki w akcie urodzenia. W zasadzie każda kobieta – pełnoletnia a małoletnia-ułasnowolniona – uważająca się za matkę dziecka, może je uznać. Jednak matka nieposiadająca zdolności do czynności prawnych może dokonać uznania tylko za zezwoleniem sądu, które jest udzielane po wysłuchaniu jej. Ponadto – jeżeli uznane dziecko jest małoletnie, konieczna jest zgoda na uznanie wyrażona przez jego ojca, przedstawiciela ustawowego dziecka albo zezwolenie sądu.

Wreszcie w Szwajcarii uznanie macierzyństwa jest podporządkowane dokładnie określonym wymogom, które są wyrażone w art.108 Ordonansu o Stanie Cywilnym: po pierwsze – dziecko musi być urodzone w Szwajcarii i – po drugie – matka musi mieć obce obywatelstwo, a taki akt uznania musi być wymagany – przez jej państwo pochodzenia – dla ustalenia pochodzenia dziecka. Do rejestracji takiego uznania właściwy jest urzędnik stanu cywilnego miejsca urodzenia się dziecka.

2. Uznanie macierzyństwa jako sposób ustalenia macierzyństwa

Francja, Włochy i Luksemburg znają poród anonimowy – zwany „poród X” – pozwalający rodzącej nie podawać tożsamości i w następstwie tego umożliwiający jej to, że nie zostanie wskazana w akcie urodzenia. W tych państwach uznanie macierzyństwa jest zatem autonomicznym sposobem ustalenia macierzyństwa.

We Francji art. 57 Kodeksu cywilnego wyraźnie przewiduje, że: „Jeżeli ojciec i matka dziecka pozamałżeńskiego albo jedno z nich nie są wskazani urzędnikowi stanu cywilnego, to w rejestrze żadna wzmianka w tym przedmiocie nie zostanie dokonana.” Artykuł 341-1 kodeksu cywilnego stanowi, że „W trakcie porodu matka może żądać, aby została zachowana tajemnica jej przyjęcia i jej tożsamości.” Anonimowy poród nie stoi jednak na przeszkodzie późniejszemu ustaleniu macierzyństwa w inny sposób, jak poprzez posiadanie stanu cywilnego albo uznanie macierzyństwa. To ostatnie jest zwyczajowym sposobem ustalenia pozamałżeńskiego macierzyństwa, gdyż wskazanie nazwiska matki w akcie urodzenia nie wystarcza do ustalenia macierzyństwa. Uznanie, które może być wyraźne albo milczące, nie wymaga żadnej szczególnej zdolności: może zostać dokonane przez każdą kobietę, małoletnią i pełnoletnią, nawet podlegającą opiece albo kurateli. Urzędnik stanu cywilnego może odmówić przyjęcia oświadczenia o

¹ Article 313 du Code civil belge modifié par l'article 10 de la Loi du 13 février 2003 ouvrant le mariage à des personnes de même sexe (publiée au Moniteur belge le 28 février 2003 et entrée en vigueur le 1er juin 2003).

uznaniu tylko wtedy, gdy uznanie wydaje mu się nieprawdopodobne albo gdy wydaje mu się, że kobieta mająca złożyć oświadczenie o uznaniu nie jest w stanie pojmować znaczenia własnych aktów. Ponadto – jeżeli wcześniej ustalono ojcostwo, to zgoda ojca nie jest wymagana, ale urzędnik stanu cywilnego musi zawiadomić go o takim uznaniu. Co więcej – w praktyce służby socjalne i stanu cywilnego podejmują szczególne wysiłki, aby powiadomić matkę pozamałżeńskiego dziecka, przed i po urodzeniu, o konieczności uznania dziecka, chociaż jej nazwisko jest zamieszczone (figuruje) w akcie urodzenia.

We Włoszech urodzenie musi zostać zgłoszone przez jedno z rodziców, osobę mającą pełnomocnictwo szczególne, a w ich braku przez lekarza, położną albo każdą inną osobę, która była obecna przy porodzie. Jeżeli matka dokonuje zgłoszenia, to jej nazwisko jest wpisywane do aktu urodzenia dziecka, a to oświadczenie oznacza uznanie, prowadzące do ustalenia pochodzenia dziecka od niej. W sytuacji rodziców nie będących małżonkami, art.29 Dekretu Prezydenta Republiki, n.396/2000 stanowi, że „w akcie urodzenia są wskazani tylko rodzic albo rodzice, którzy osobiście dokonali zgłoszenia urodzenia albo aktem publicznym wyrazili zgodę, aby ich nazwisko zostało wskazane.” Jeżeli tę możliwość wykorzystuje matka i pragnie zachować anonimowość, macierzyństwo może zostać ustalone później poprzez uznanie macierzyństwa albo sądowe ustalenie macierzyństwa. Każda kobieta, która ukończyła 16 lat może dokonać uznania w akcie urodzenia dziecka albo w odrębnym akcie poprzez oświadczenie złożone urzędnikowi stanu cywilnego, w akcie publicznym albo w testamencie. Jeżeli kobieta jest pełnoletnia ale nie posiada zdolności do czynności prawnych albo jeżeli ma poniżej 16 lat, może dokonać uznania tylko za zgodą opiekuna albo kuratora. Jeżeli matka jest mężatką, to może w chwili urodzenia dziecka oświadczyć, że to dziecko zostało poczęte z mężczyzną, który nie jest jej mężem, albo urodzenie dziecka zgłosić razem z ojcem tego dziecka.

W Luksemburgu wskazanie nazwiska matki w akcie urodzenia wystarczy do ustalenia macierzyństwa. Jednak art. 57 Kodeksu cywilnego Luksemburga, przyjmujący rozwiązanie za art.57 Kodeksu cywilnego francuskiego, pozwala również rodzicom dziecka pozamałżeńskiego na to, że nie będą wskazani w akcie urodzenia dziecka. W braku wskazania nazwiska matki w akcie urodzenia macierzyństwo może zostać ustalone później przez posiadanie stanu cywilnego, sądowe ustalenie macierzyństwa albo poprzez uznanie macierzyństwa. Ustawa nie rozróżnia wymogów uznania macierzyństwa od wymogów uznania ojcostwa. W konsekwencji każda kobieta małoletnia albo pełnoletnia może uznać dziecko.

II – Małżeństwo w Hiszpanii, w Grecji, w Portugalii, w Wielkiej Brytanii i w Turcji

Również drugi temat jest obszerny i nie jest możliwe w czasie wyznaczonym wyczerpująco jego przedstawienie w odniesieniu do pięciu państw. Jednak jest możliwe selektywne przedstawienie zagadnień, to znaczy omówienie wymogów i czynności poprzedzających zawarcie małżeństwa, w szczególności przesłanek w zakresie zdolności wymaganej od kandydatów na małżonków, przeszkód do zawarcia małżeństwa, ogłoszeń o zawarciu małżeństwa (1), następnie zawarcia i rejestracji małżeństwa (2).

1. Przesłanki i formalności wstępne do zawarcia małżeństwa

a) Przesłanki związane z wiekiem i zdolnością do zawarcia małżeństwa

W pięciu omawianych państwach prawo przewiduje minimum wieku do zawarcia małżeństwa, przy czym niekiedy są możliwe dyspensy od wymogu wieku i/ albo wymagane jest udzielenie zgody. Tylko Turcja przewiduje zgodę na małżeństwo pełnoletnich ubezwłasnowolnionych.

Do zawarcia małżeństwa w Hiszpanii wymaga się w zasadzie pełnoletności, to znaczy ukończonych 18 lat. Zawrzeć małżeństwo może małoletni uwłasnowolniony, począwszy od 16 lat, jeżeli uwłasnowolnienie nastąpiło wskutek zgody rodziców, orzeczenia sądu albo w następstwie wcześniejszego małżeństwa. Jednak już od ukończenia 14 roku życia przez osobę sąd może na żądanie zainteresowanego udzielić dyspensy od wieku, jeżeli przemawia za tym uzasadniona przyczyna. Wysłuchanie małoletniego, jego rodziców albo osób, których władzy dziecko podlega, jest konieczne. Jest ponadto przewidziana dyspensacja po zawarciu małżeństwa, która powoduje, iż staje się ważne małżeństwo, którego unieważnienia nie żądano uprzednio na drodze sądowej. W sytuacji, gdy kandydat na małżonka jest umyślowo albo psychicznie chory, to wymagane jest zaświadczenie lekarskie o zdolności do wyrażenia ważnej zgody.

W Grecji kandydaci na małżonków muszą mieć ukończone 18 lat, ale sąd po wysłuchaniu ich oraz osób, które sprawują pieczę nad małoletnim udzielić dyspensy od wieku, jeżeli za zawarciem małżeństwa przemawia ważny powód.

W Portugalii mężczyzna i kobieta mogą zawrzeć małżeństwo po ukończeniu 16 lat. Prawo nie przewiduje dyspensy od wymogu tego wieku. Prawo to przewiduje poza tym wymóg zgody na małżeństwo od sprawujących władzę rodzicielską, matki i ojca małoletniego kandydata na małżonka, albo opiekuna. Urzędnik stanu cywilnego może uzupełnić tę zgodę, jeżeli poważne przyczyny uzasadniają zawarcie małżeństwa i małoletni ma wystarczającą dojrzałość fizyczną i psychiczną.

W Wielkiej Brytanii minimum wieku wynosi 16 lat. Nie ma dyspensy od wieku, ale w Anglii i w Walii małoletni musi uzyskać zgodę rodziców albo osoby, która sprawuje władzę rodzicielską. W razie odmowy sąd może zgodę tę zastąpić. Jeżeli osoba, która powinna wyrazić zgodę jest nieobecna albo znajduje się w sytuacji uniemożliwiającej wyrażenie zgody, urzędnik stanu cywilnego albo Główny Urzędnik może udzielić dyspensy. To wyrażanie zgody nie jest konieczne, jeżeli małoletni pozostawał wcześniej w małżeństwie, a małżeństwo zostało rozwiązane przez śmierć małżonka.

W Turcji mężczyzna i kobieta nie mogą zawierać małżeństwa przed ukończeniem 17 lat; jednak w sytuacjach wyjątkowych i z uwagi na ważne przyczyny sędzia może udzielić dyspensy z powodu nieosiągnięcia wieku, jednak od ukończenia 16 lat, po przesłuchaniu rodziców albo opiekuna, gdy jest to możliwe. Poza tym – małoletni nie może zawrzeć małżeństwa bez zgody ojca i matki albo opiekuna; zgoda opiekuna jest również wymagana dla dopuszczalności zawarcia małżeństwa przez pełnoletniego nieposiadającego zdolności do czynności prawnych; nieuzasadniona odmowa otwiera małoletniemu albo ubezwłasnowolnionemu możliwość odwołania się do sądu. Sąd rozstrzyga tę kwestię po wysłuchaniu przedstawiciela ustawowego. We wszystkich sytuacjach wymagane jest przedmałżeńskie świadectwo lekarskie.

b) Zakazy i przeszkody małżeńskie

W Hiszpanii, w Grecji, w Portugalii, w Wielkiej Brytanii i w Turcji małżeństwo poligamiczne jest zakazane. Nikt nie może zawrzeć małżeństwa dopóki poprzednie małżeństwo nie zostanie rozwiązane: przez rozwód albo śmierć drugiego małżonka. Rozwiązanie poprzedniego małżeństwa należy zawsze wykazać.

We wszystkich tych państwach małżeństwo jest dopuszczalne między osobami różnej płci, chociaż prawo nie zawsze to precyzuje. Istnieje również przeszkoda wynikająca z więzi rodzinnej, różna w zależności od państwa, to jest z pokrewieństwa, powinowactwa albo z przysposobienia. Lista jest zbyt długa, aby listę tę tutaj przytoczyć. Można to sprawdzić w *Guide pratique* w Internecie pod adresem MKSC (www.ciecl.org). Wystarczy w tym miejscu zasygnalizować, że ustawodawstwo brytyjskie, greckie i tureckie nie przewidują żadnej dyspensy od tych przeszkód, odmiennie od dwóch pozostałych państw, gdyż dyspensy może zostać udzielona przez sąd pierwszej instancji w Hiszpanii, i przez urzędnika stanu cywilnego w Portugalii. W tych dwóch państwach, zresztą, urzędnik stanu cywilnego jest prawnikiem.

Wreszcie zwrócimy jeszcze uwagę na kilka szczególnych zakazów. Hiszpania zakazuje małżeństwa między osobami skazanymi za popełnienie przestępstwa albo współników zabójstwa małżonka jednego z nich. Ta przeszkoda może zostać uchylona przez Ministra Sprawiedliwości. W Portugalii stan otępienia i ubezwłasnowolnienie oraz niezdolność z powodu choroby psychicznej są przeszkodami unieważniającymi. W Szkocji, jeżeli przyszły małżonek albo małżonkowie nie mają domicylu w Szkocji, małżeństwo w zasadzie może być zawarte, gdy jego ważność zostanie uznana w państwach ich domicylu. Portugalia i Turcja przewidują również okres wdowieństwa narzucony kobiecie, gdy wcześniej pozostawała w związku małżeńskim: kobieta taka nie może zawrzeć nowego małżeństwa przed upływem 300 dni po rozwiązaniu poprzedniego węzła małżeńskiego; w Portugalii dyspensy może zostać udzielona przez urzędnika stanu cywilnego; w Turcji termin ustaje w razie porodu, ale sędzia może również położyć okresowi wdowieństwa, jeżeli nie jest możliwe, aby kobieta została zapłodniona przez byłego męża albo kiedy byli małżonkowie chcą ponownie zawrzeć ze sobą małżeństwo.

c) Ogłoszenia o małżeństwie

W pięciu omawianych państwach wstępna procedura obejmuje przedstawienie przez zainteresowanych, serii dokumentów dla wykazania ich tożsamości, zdolności do zawarcia małżeństwa i obywatelstwa przyszłych

małżonków. Tutaj także różnorodność wymaganych dokumentów jest zbyt duża, by je tu przedstawić. Ich listę można znaleźć w *Guide pratique*. Zresztą, z wyjątkiem Turcji, pozostałe państwa wymagają ogłoszeń o małżeństwie przed zawarciem małżeństwa.

W Hiszpanii ogłoszenia o małżeństwie są obowiązkowe tylko wtedy, gdy kandydaci na małżonków mieli domicyl w okresie poprzedzających dwóch lat w miastach mających powyżej 25000 mieszkańców albo za granicą w okręgu konsularnym hiszpańskim, który obejmuje więcej niż 25000 zarejestrowanych obywateli hiszpańskich. Niższa liczba mieszkańców sprawia, iż ogłoszenia są zastąpione przesłuchaniem rodzica albo jednego z przyjaciół kandydatów na małżonków, wybranego przez kierownika urzędu stanu cywilnego. Na żądanie zainteresowanych urzędnik stanu cywilnego może udzielić dyspensy od ogłoszeń, w razie istnienia ważnych powodów. Automatyczne udzielenie dyspensy jest przewidziane w razie małżeństwa *in articulo mortis* albo w sytuacji „małżeństwa potajemnego”, zawartego za zezwoleniem Ministra Sprawiedliwości z uwagi na istnienie ważnego powodu wystarczająco ustalonego. Małżeństwo nie może w zasadzie zostać zawarte przed upływem terminu 15 dni.

W Grecji informacja o zamiarze zawarcia małżeństwa powinna być ogłoszona w siedzibie lokalnych władz miejskich/ gminnych, a w sytuacji, gdy przyszli małżonkowie mieszkają w dużym mieście – poprzez ogłoszenie w dzienniku miejsca ich domicylu. Istnienie ważnych powodów może być podstawą do udzielenia przez prokuratora dyspensy od obowiązku ogłoszeń o małżeństwie. Małżeństwo musi być zawarte w terminie sześciu miesięcy licząc od ogłoszeń.

W Portugalii wymaga się ogłoszeń o małżeństwie. Wyjątkowo wolno odstąpić od ogłoszeń jedynie w sytuacji pilnej, gdy – przykładowo – istnieje niebezpieczeństwo śmierci albo bliski jest poród. Dyspensy od ogłoszeń nie są w zasadzie udzielane. Tylko w razie pobytu poza okręgiem stanu cywilnego właściwego do przeprowadzenia tej procedury, ogłoszenia można zastąpić z wystarczających przyczyn oświadczeniami – złożonymi przed urzędnikiem stanu cywilnego dwóch świadków – o tożsamości i zdolności małżeńskiej kandydatów na małżonków. Małżeństwo nie może w zasadzie zostać zawarte przed upływem terminu 8 dni.

W Wielkiej Brytanii ogłoszenia są wymagane, jednak w oparciu o różne procedury.

W Szkocji, niezależnie od formy zawarcia małżeństwa, urzędnik stanu cywilnego obwieszcza nazwiska kandydatów na małżonków i datę zawarcia małżeństwa w urzędzie stanu cywilnego. W Anglii i w Walii, jeżeli małżeństwo jest zawierane przed duchownym Kościoła Anglii lub Kościoła Walii, ogłoszenia (zapowiedzi) muszą być odczytywane podczas nabożeństw w trzy kolejne niedziele, które poprzedzają zawarcie małżeństwa. W pozostałych sytuacjach, małżeństw cywilnych i wyznaniowych, urzędnik stanu cywilnego dokonuje wpisu informacji o kandydatach na małżonków do specjalnego spisu („*Marriage Notice Book*”) i wywiesza ogłoszenie o małżeństwie.

Małżeństwo nie może być zawarte przed upływem terminu 15 dni po dokonaniu ogłoszeń. Nie może być zawarte po upływie 3 miesięcy w Szkocji oraz 12 miesięcy w Anglii i w Walii. Nie jest udzielana dyspensa od wymogu ogłoszeń, natomiast termin 15 dni może, stosownie do okoliczności, ulec skróceniu przez Głównego Urzędnika. Po zakończeniu tego postępowania urzędnik stanu cywilnego wystawia dokument („*Marriage Schedule*” w Szkocji; „*Authority for Marriage*” w Anglii i w Walii), który zaświadcza o dopełnieniu wszystkich wymogów wstępnych. Bez tego zaświadczenia małżeństwo nie może być zawierane.

2. Zawarcie małżeństwa i rejestracja

a) Małżeństwa zawierane w kraju

Spośród pięciu omawianych państw tylko Turcja dopuszcza jedną formę zawarcia małżeństwa. Pozostałe cztery państwa dopuszczają dwie formy zawarcia małżeństwa. W tych ostatnich państwach – małżeństwo wyznaniowe wywołuje skutki cywilne. Jego uznanie jest zależne od dochowania pewnych wymogów: zawarcia małżeństwa z wymogami określonego wyznania, dochowania oznaczonych formalności wstępnych przed urzędnikiem stanu cywilnego, poprzedzających zawarcie małżeństwa. Czasami istnieje też wymóg wpisania albo transkrybowania małżeństwa wyznaniowego do rejestru stanu cywilnego.

W Turcji – od roku 1926 – cywilna forma zawarcia małżeństwa jest obowiązkowa. Tylko tak zawarte małżeństwo jest uznawane przez prawo. Jednak małżeństwo obywatela tureckiego za granicą wywołuje

skutki, jeżeli w państwie zawarcia małżeństwo w formie wyznaniowej jest dopuszczalne. Minister Spraw Wewnętrznych może przekazać uprawnienie do odbierania oświadczeń o zawarciu małżeństwa, w szczególności urzędnikom lokalnych władz (tzw. *mouhtar*) albo nawet w rejonach wiejskich – nauczycielom szkół podstawowych. Małżeństwo musi jednak zawsze zostać zarejestrowane przez urzędnika stanu cywilnego. Sporządzający akt małżeństwa zgodnie z wymogami prawa cywilnego ma obowiązek przesłania w terminie miesiąca od dnia zawarcia małżeństwa trzech egzemplarzy zawiadomienia o małżeństwie do miejscowego urzędu stanu cywilnego w celu dokonania rejestracji małżeństwa w rejestrze rodziny małżonków. Brak rejestracji małżeństwa nie pozbawia małżeństwa ważności. Dowód istnienia małżeństwa obciąża wtedy tego, kto twierdzi, że pozostaje w związku małżeńskim. W razie przeprowadzenia dowodu, małżeństwo jest następnie wpisywane do rejestru rodziny.

W Hiszpanii cywilna i wyznaniowa forma wywierają skutki prawne: małżeństwo cywilne przed urzędnikiem stanu cywilnego i małżeństwo wyznaniowe, przed przedstawicielem oznaczonych wspólnot wyznaniowych. Dla każdego wyznania wpisanego do rejestru urzędowego cywilne skutki małżeństwa zawartego w formie wyznaniowej przewidziane są w porozumieniu albo w ustawie. Porozumienie z dnia 3 stycznia 1979 roku między Państwem i Stolicą Apostolską uznaje skutki cywilne małżeństwa zawieranego w Hiszpanii i za granicą zgodnie z regułami prawa kanonicznego. Trzy ustawy z dnia 10 listopada 1992 roku przewidują skutki cywilne małżeństw zawieranych zgodnie z wymogami ewangelickimi, żydowskimi albo islamskimi.

Urzędnik stanu cywilnego wydaje zaświadczenie o zdolności do zawarcia małżeństwa, jeżeli małżeństwo wyznaniowe jest zawierane według wymogów Kościoła żydowskiego i ewangelickiego. Co do małżeństw katolickich i islamskich – ustalenie wymogów koniecznych do zawarcia małżeństwa następuje w chwili wpisu małżeństwa do rejestru stanu cywilnego.

Wszystkie małżeństwa podlegają wpisowi do rejestru stanu cywilnego miejsca ich zawarcia. Małżeństwo zawarte w formie wyznaniowej podlega wpisowi do rejestru przez właściwego urzędnika stanu cywilnego po otrzymaniu zaświadczenia Kościoła o istnieniu małżeństwa. Małżeństwa zawarte w formie wyznaniowej wywierają skutki cywilne od chwili ich zawarcia. Do ich pełnego uznania wymagane jest wpisanie do rejestrów małżeństw. Dokonania wpisu odmawia się, jeżeli nie dopełniono wymogów ustawy w zakresie zdolności do zawarcia małżeństwa. Brak wpisu nie ma wpływu na ważność małżeństwa. W każdym czasie można dokonać takiego wpisu. Trzeba dodać, że akt małżeństwa sporządzony przez urzędnika stanu cywilnego musi określać formę zawarcia małżeństwa: czy małżeństwo zawarto zgodnie z formą wyznaniową czy zgodnie z formą cywilną.

W Grecji małżeństwo może być zawarte w formie cywilnej albo wyznaniowej. Małżeństwo cywilne jest zawierane nie przed urzędnikiem stanu cywilnego ale przed merem lub prezydentem gminy albo przed osobą upoważnioną przez niego do przyjmowania oświadczeń o zawarciu małżeństwa. Małżeństwo w formie wyznaniowej jest zawierane przed duchownym prawosławnym obrządku wschodniego, celebrazem innego obrządku albo innego wyznania uznanego w Grecji. Identyczne są wymogi wstępne, poprzedzające zawarcie małżeństwa, zawieranego czy to w formie cywilnej, czy to w formie wyznaniowej: odpowiedni zestaw dokumentów kandydatów na małżonków, zawierający skierowane do przedstawiciela lokalnej władzy ostatniego domicylu zainteresowanych żądanie o dopuszczenie do zawarcia małżeństwa.

Wszystkie małżeństwa muszą następnie zostać zarejestrowane albo wpisane do rejestrów stanu cywilnego w terminie 40 dni następujących po zawarciu małżeństwa. Rejestracja następuje po przedstawieniu zaświadczenia wydanego przez przedstawiciela lokalnej władzy, gdy małżeństwo zawarto w formie cywilnej albo przez duchownego, gdy chodzi o małżeństwo zawarte w formie wyznaniowej. Niedochowanie terminu 40 dni może pociągać za sobą odpowiedzialność karną. Urzędnik stanu cywilnego może dokonać rejestracji małżeństwa także po upływie tego terminu, jednak najpóźniej w okresie trzech miesięcy następujących od zawarcia małżeństwa. Upływ terminu trzech miesięcy sprawia, że rejestracja małżeństwa jest dopuszczalna wyłącznie na żądanie prokuratora po dokonanej kontroli. Akt małżeństwa musi określać formę zawarcia małżeństwa: forma cywilna albo forma wyznaniowa.

W Portugalii również dopuszczone są dwie formy zawarcia małżeństwa, które wywierają skutki cywilne. Małżeństwo w formie cywilnej przed urzędnikiem stanu cywilnego i małżeństwo katolickie zgodne z Konkordatem zawartym ze Stolicą Apostolską w dniu 7 maja 1940 roku. Małżeństwa wyznaniowe inne niż katolickie nie istnieją według aktualnie obowiązującego prawa portugalskiego. Jednak ustawa z dnia 22 czerwca 2001 roku o wolności religijnej przewiduje możliwość zawierania małżeństw w formie

wyznaniowej wywierających skutki cywilne. Chodzi tutaj o wszystkie stowarzyszenie religijne odpowiadające kryteriom określonym w tej ustawie. W szczególności są to następujące wymogi: przesłanka społecznego w Portugalii o okresie przynajmniej trzydziestu lat i uznanie przez rząd portugalski. Ustawa ta nie weszła jeszcze w życie.

Urzędnik stanu cywilnego wydaje kandydatom na małżonków albo przekazuje duchownemu, przed zawarciem małżeństwa katolickiego, zaświadczenie, którego brak uniemożliwia dokonanie czynności. Jeżeli już po wysłaniu tego zaświadczenia urzędnik stanu cywilnego stwierdza istnienie przeszkody do zawarcia małżeństwa, jego obowiązkiem jest natychmiastowe zawiadomienie o tym fakcie celebransa, aby ten zawiesił czynności związane z zawieraniem małżeństwa.

Wszystkie małżeństwa podlegają następnie wpisowi do rejestru stanu cywilnego: małżeństwo cywilne jest rejestrowane po jego zawarciu a małżeństwo zawierane w formie katolickiej jest wpisywane do rejestru małżeństw tego urzędu stanu cywilnego, który wydał zaświadczenie o zdolności do zawarcia małżeństwa. Niekiedy jednak wpis następuje do rejestru stanu cywilnego miejsca zawarcia małżeństwa. Duchowny, który celebrował zawarcie małżeństwa jest zobowiązany do wysłania aktu małżeństwa do właściwego urzędnika stanu cywilnego. Małżeństwo jest wpisywane do rejestru stanu cywilnego w terminie siedmiu dni od zawarcia. W przeciwnym razie nie wywiera żadnego skutku cywilnego. Mimo braku wpisu istnienie małżeństwa wyznaniowego stanowi przeszkodę małżeńską i urzędnik stanu cywilnego, który poweźmie o tym wiadomość musi dokonać w rejestrze stanu cywilnego zaznaczenia tego faktu. Urzędnik stanu cywilnego może również odmówić wpisu w ściśle oznaczonych przez prawo sytuacjach, w szczególności w razie wątpliwości co do tożsamości małżonków, istnienia przeszkody do zawarcia małżeństwa, niewłaściwości urzędnika stanu cywilnego otrzymującego akt, albo jeżeli akt nie odpowiada wymogom co do jego treści stawianym przez prawo. Jeżeli odmowa wpisu aktu następuje z uwagi na istnienie przeszkody małżeńskiej o charakterze unieważniającym, to każdy zainteresowany może żądać wpisu tego małżeństwa, jeżeli ustała okoliczność stanowiąca przeszkodę. Co więcej – w braku przeprowadzonej procedury ogłoszeń o małżeństwie wpis może nastąpić wyłącznie po przeprowadzeniu tej procedury.

W Wielkiej Brytanii sytuacja jest nieco bardziej złożona, ale ustawodawstwa obowiązujące w tym państwie (w Anglii, w Walii, w Szkocji i w Irlandii Północnej) dopuszczają dwie formy zawarcia małżeństwa: z jednej strony – małżeństwo cywilne zawierane przed urzędnikiem stanu cywilnego, tzw. „*registrar*” albo tzw. „*superintendent*”, które jest rejestrowane przez tego urzędnika po przeprowadzeniu czynności związanych z zawarciem małżeństwa, i – z drugiej strony – małżeństwo w formie wyznaniowej zawierane przed duchownym uznanego lub dopuszczonego wyznania albo przez osobę specjalnie do tego upoważnioną. Te ogólne zasady stosuje się do obywateli własnych i do obywateli obcych. Uczestnictwo urzędnika stanu cywilnego – podczas albo po czynności zawarcia małżeństwa – zależy od wyznania, zgodnie z którym zawierane jest małżeństwo w formie wyznaniowej.

W Anglii i w Walii, tzw. *registrar* wpisuje do odpowiednich rejestrów małżeństwa zawarte w formie cywilnej i niektóre małżeństwa zawarte w formie wyznaniowej. Tzw. *superintendent* sporządza małżeństwa cywilne i jest odpowiedzialny za wstępne czynności do zawarcia małżeństwa cywilnego. Co do małżeństw zawieranych w formie wyznaniowej – rozróżnienie zależy od wyznania. Są ich dwie grupy: pierwsza – to Kościół Anglii i Kościół Walii, druga – to inne wyznania.

- Duchowni pierwszej grupy wyznań – Kościoła Anglii i Kościoła Walii – mogą celebrować małżeństwa, bez uprzedniej procedury przed władzą cywilną. Prowadzą oni w dwóch egzemplarzach rejestr małżeństw, z których jeden, po jego zamknięciu, przesyłają urzędnikowi stanu cywilnego, po zamknięciu. Ponadto – co trzy miesiące muszą przysyłać urzędnikowi stanu cywilnego odpisy aktów małżeństwa, które były przed nimi zawierane. Centralizacja aktów, o których tu mowa, następuje w Southport w Urzędzie tzw. *Registrar General*.
- Co do drugiej grupy wyznań – oznaczone osoby są upoważnione do celebrowania małżeństw w formie wyznaniowej, ale odpowiedzialność za czynności poprzedzające zawarcie małżeństwa ponosi tzw. *Superintendent*, który wystawia stosowny dokument („*Authority for Marriage*”) zezwalający na zawarcie małżeństwa. Urzędnik stanu cywilnego albo inna osoba wskazana przez uprawnione wyznanie musi być obecna podczas całej uroczystości zawarcia małżeństwa i sporządzić akt małżeństwa. Rejestracje dokonane przez uprawnionych duchownych albo inne osoby upoważnione przesyła się co trzy miesiące do tzw. *Registrar General*.

W Szkocji wstępna procedura, ogłoszenia i wpis wszystkich małżeństw, cywilnych i wyznaniowych, należy do kompetencji urzędnika stanu cywilnego, tak jak celebrowanie małżeństw cywilnych. Małżeństwo w formie wyznaniowej może być celebrowane przez duchownego wyznania upoważnionego prawem albo członka innej wspólnoty religijnej, który został w tym zakresie upoważniony przez tzw. *Registrar General*. Małżeństwo nie może zostać zawarte bez zaświadczenia o zdolności do zawarcia małżeństwa („*Marriage Schedule*”) wydawanego przez urzędnika stanu cywilnego kandydatom na małżonków. Po uroczystości celebrans uzupełnia ten dokument i przekazuje urzędnikowi stanu cywilnego w terminie trzech dni w celu dokonania wpisu do rejestru małżeństw. W braku – urzędnik stanu cywilnego podejmuje środki potrzebne do dokonania rejestracji.

W Irlandii Północnej sytuacja wydaje się być podobna do sytuacji istniejącej w Anglii i w Walii. Urzędnik stanu cywilnego celebrowa małżeństwa cywilne i dokonuje ich rejestracji. Nie uczestniczy podczas zawierania małżeństw zawieranych w formie odpowiadającej wymogom Kościoła katolickiego, Kościoła Prezbiteriańskiego albo Kościoła Irlandii. Urzędnik stanu cywilnego zezwala na zawarcie małżeństwa w formie innych jeszcze wyznań. W niektórych sytuacjach urzędnik stanu cywilnego uczestniczy w zawieraniu małżeństwa.

b) Małżeństwa zawierane za granicą

Zgodnie z tradycyjną regułą prawa prywatnego międzynarodowego – *locus regit actum* – różne państwa uznają ważność małżeństw zawieranych za granicą, także zawieranych w formie wyznaniowej, jeżeli ta forma jest dopuszczalna w państwie miejsca zawarcia małżeństwa.

Dla wywołania skutku w Hiszpanii małżeństwa zawarte za granicą muszą zostać wpisane do hiszpańskiego rejestru: do rejestru konsularnego albo do centralnego rejestru stanu cywilnego w Madrycie. Jeden odpis wpisu jest przesyłany do urzędu, który nie uczestniczył w rejestracji. Rejestracja małżeństwa jest dopuszczalna wyłącznie, jeżeli brak wątpliwości co do zgodności z prawem i autentyczności tego dokumentu.

W Grecji – małżeństwo zawarte za granicą, podobnie jak wszystkie inne wydarzenia, które nastąpiły za granicą, musi zostać zgłoszone władzom greckim. Małżeństwo zawarte za granicą zostanie uznane nie tylko wtedy, gdy wyznaniowa forma zawarcia jest dopuszczalna w państwie zawarcia, ale również jeżeli małżeństwo jest zawarte zgodnie z prawem ojczystym jednego z małżonków. Obcy akt małżeństwa podlega wpisaniu do szczególnego rejestru prowadzonego przez urząd stanu cywilnego w Atenach.

W Portugalii transkrypcja obcego aktu małżeństwa następuje w zasadzie na żądanie zainteresowanych, niekiedy w sposób automatyczny. Jednak zawarte za granicą małżeństwo wszystkie skutki wywoła w Portugalii dopiero od chwili dokonania tej transkrypcji. Małżeństwo zostanie transkrybowane do właściwego rejestru w Portugalii, jeżeli przed zawarciem małżeństwa albo przed żądaniem dokonania transkrypcji wymogi prawa portugalskiego do zawarcia małżeństwa zostały stwierdzone. Obcy akt małżeństwa wymaga tłumaczenia dokonanego za granicą przez służbę dyplomatyczną albo w Portugalii przez konsulat państwa obcego, notariusza albo urzędnika stanu cywilnego. W razie wątpliwości co do autentyczności przedstawionego dokumentu może być wymagana jego legalizacja.

W Wielkiej Brytanii – jak dla wszystkich zdarzeń, które nastąpiły za granicą – małżeństwo zawarte za granicą w zasadzie nie jest rejestrowane w rejestrach brytyjskich. Jednak obywatele brytyjscy mogą złożyć oświadczenie o takich faktach w konsulacie albo przedstawić akt małżeństwa wraz z tłumaczeniem, w państwach Commonwealth, aby konsulat przekazał zaświadczenie, które zostaje przekazane właściwym urzędnikom, za pośrednictwem Ministra Spraw Zagranicznych.

Wniosek

Przesłanki i sposoby zawarcia małżeństwa są zróżnicowane w poszczególnych państwach. Te rozbieżności są – jak wynika z wcześniejszych ustaleń – liczne, nawet gdy zestawia się tylko unormowania pięciu państw. Jest ich jeszcze o wiele więcej, gdy zbada się ustawodawstwa 16 państw-członków Międzynarodowej Komisji Stanu Cywilnego.

W tym zakresie Międzynarodowa Komisja Stanu Cywilnego działała wielokrotnie w przeszłości, w szczególności poprzez opracowanie Rekomendacji w 1976 roku o prawie do małżeństwa. Należy zdać sobie sprawę, iż wiele z tych postanowień zostało przejętych przez państwa. W 1980 roku przyjęto Konwencję dotyczącą wystawienia wielojęzycznego zaświadczenia o zdolności do zawarcia małżeństwa, która odniosła pewien sukces.

Tymczasem liczba małżeństw zawieranych przez obywateli różnych państw i wzrastające stale przemieszczanie się osób uzasadniają ponowne zajęcie się tymi kwestiami. Międzynarodowa Komisja Stanu Cywilnego podjęła ten temat i rozpoczęła prace zmierzające do dalszej harmonizacji dokumentów stanu cywilnego. Grupa robocza powołana w tym celu musi również przeprowadzić badania ogółu dokumentów wymaganych w każdym państwie do zawarcia małżeństwa i ustalić, czy jest możliwe uproszczenie procedur i ich harmonizacja. Chodzi zwłaszcza o zbadanie czy jest możliwe wprowadzenie ujednoliconego zestawu dokumentów małżeńskich. Jest zbyt wcześnie, aby stwierdzić, czy taki zamiar okaże się możliwy do zrealizowania, poprzez przyjęcie Konwencji albo czy należy opracować Rekomendację która przejmowałaby i uzupełniała Rekomendację z roku 1976, która wcześniej została przywołana.

Chantal NAST.

Strasbourg, dnia 20 kwietnia 2004 r.

Przekład z języka francuskiego: Kazimierz Mironowicz